

УДК 1.147

С.М. Ягодзінський, канд. філос. наук, доц.

ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕРЕЖЕВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Розглядається феномен людського потенціалу як складова мережових технологій.

Вступ

Середина минулого століття характеризується у філософсько-соціологічному дискурсі появою ряду футурологічних праць. Більшість із них побудовані на основі аналізу можливостей інноваційних технологій, спровоковані трансформацією понять соціальності, індивідуальності, свободи, освіти, покликані виявити перспективи майбутнього з оцінкою загроз і суперечностей подальшого розвитку. Примітно, що тільки незначна частина наведених дослідниками прогнозів справдилися. Причини цього неодноразово обговорювалися в наукових публікаціях, за «круглими столами» та на конференціях, ставали предметом дискусій, стимулом до оновлення подібних робіт.

Відомий російський експерт із соціального прогнозування І.В. Бестужев-Лада з властивою йому категоричністю заявив, що в подібних спробах окреслити риси майбутнього наявне лише передбачення з деталізацією, проте відсутній науково прорахований прогноз [7, с. 9-10]. Іншими словами, мета, план, програма, проект, організаційна структура розбудови майбутнього залишилися поза увагою.

Майже одночасно з працями класиків футурології (Д. Белл, І. Масуда, Е. Тоффлер та ін.) з'явилися дослідження, в яких ейфоричні прогнози щодо «третьої хвилі» піддавалися критиці. Зокрема, У. Дайзард наводить низку визначень, якими різні дослідники намагались відтворити сутність інформаційної ери (постбуржуазне (Дж. Ліхтхайм), посткапіталістичне (Р. Дарендорф), постмодерністське (А. Етціоні), постцивілізаційне (К. Боулдінг), постекономічне (Г. Кан), постпротестантське (С. Алстром), постісторичне (Р. Сейденберг), постнафтове (Р. Барнет) суспільство) [4, с. 344]. Але жоден з них не зміг розробити більш-менш переконливої картини майбутнього.

На наш погляд, в умовах тотального впровадження в усі сфери життя суспільства інноваційних технологій подібні футурологічні наративи остаточно втратили статус прогностичних. Адже описувати можливе майбутнє соціуму загалом і окремої людини зокрема значно цікавіше і вигідніше, ніж проводити глибокий соціально-філософський, економічний і політико-правовий аналіз тенденцій розгортання людського потенціалу. Зміст останнього поняття, зазвичай, зводиться до опису функцій людини у просторі інновацій, до тлумачення тих технологічних рішень, які вплинуть на побут, свідомість, спосіб мислення і стиль життя.

У той же час, на основі досліджень Нобелівського лауреата з економіки А. Сена (1998) можемо стверджувати, що людський потенціал – це складний інтегративний показник, оцінка якого безпосередньо вказує на перспективи майбутнього,

дозволяє здійснити його прогноз, а не обмежитися лише описом фантазмагорій. До того ж цей коефіцієнт інтегрує в собі як економічну, так і соціальну складові суспільного прогресу, співвідносячи їх як взаємообумовлені. На основі цього підходу учений робить висновок, що розвиток, у першу чергу соціально-економічний, неможливий без розширення свободи реалізації людського потенціалу [1, с. 4-5]. Свобода ним тлумачиться з двох точок зору: цінності та ефективності. Особливий інтерес має остання характеристика, оскільки вона охоплює мету і завдання свободи, способи організації соціальної реальності, а також оцінку відповідності економічної системи наявним технічним і технологічним можливостям.

Постановка проблеми

Подібна постановка питання легітимізує наступну проблему: наскільки сучасні технологічні рішення (у першу чергу глобальні інформаційні мережі) сприяють поглибленню коефіцієнта людського потенціалу? З першого погляду, відповідь очевидна: мережі надають дешевий і, що головне, доступний спосіб максимальної реалізації свободи. Соціальні сервіси, стартапи, блоги, коментарі, форуми й безліч інших віртуальних платформ вже нині прив'язали користувачів до персонального комп'ютера, телефону, інтернет-планшету, надавши їм різносторонній інструментарій творчості, комунікацій, зайнятості, освіти.

І ця залежність не випадкова, не носить (як намагаються довести психологи) форми наркотичної залежності, а розкриває перед особистістю недоступні раніше горизонти того, що Ж.П. Сартр назвав «дорогами свободи». У будь-який момент кожен має змогу знаходитися в епіцентрі, бути актуальним їх учасником. Більше того, події на Близькому Сході, феномен *Wikileaks*, акції протестів і непокори, організовані за посередництва соціальних мереж, є прямим підтвердженням того, що інформаційні комунікаційні технології стали засобом ефективного розширення свободи. Отже, людство винайшло нове джерело прогресу?!

Основна частина

Попри ці позитивні перспективи розглянемо мережеві технології з іншого боку. Зареєструвавшись у будь-якій відомій соціальній мережі (Facebook, ВКонтакте, Однокласники і т.п.), можна помітити одну особливість. При першому ж вході система запропонує вам список людей, з якими ви можете бути знайомі. А після кількох місяців роботи, контекстна реклама буде пропонувати цікаві особисто вам товари й послуги.

Як таке можливо? Так працюють сучасні евристичні алгоритми, на основі яких побудовані різні модулі мережевої інфраструктури. Мільйони

отримали засіб реалізації власного потенціалу і свободи, а одиниці – спосіб контролю та влади. Нині, цей інструмент переважно використовується з метою отримання прибутків (продаж реклами, статистичних даних, аналіз уподобань, маркетингові рішення тощо). Можна припустити, що у майбутньому він стане новою формою підкорення мас, інструментом тиску, який неможливо буде подолати через його усезагальність та всепроникнення. Наприклад, телефон, комп'ютер, автомобіль, банківська картка, прилад глобального позиціонування – пристрої без яких неможливе сучасне життя – сповіщають про вас неймовірний масив різномірної інформації, яка накопичується на серверах деяких транснаціональних компаній і яку особисто ви не здатні видалити, змінити, фальсифікувати. З часом такої інформації стає настільки багато, що її якісний алгоритмічний аналіз доволі чітко вимальовує вашу особистість з усіма притаманними їй рисами, уподобаннями, фобіями, таємницями.

У результаті маємо колізію – реалізуючи нині свою свободу, ми ж закладаємо підґрунтя поневолення (економічного, політичного, морального і т.п.), добровільно віддаючи в довгочасне користування статистику свого життя. Тому небезпідставними є перестороги деяких філософів, політологів, економістів щодо невизначеного статусу інформації. Формально вона оголошена здобутком усього людства (Д. Белл, І. Масуда, Е. Тоффлер та ін.), належить і може бути отримана кожним у довільному обсязі. Отже, існуюча організація інформаційної архітектури мережі Інтернет реалізує принцип: Інтернет не належить нікому, а розміщена на серверах інформація є доступною для усіх користувачів (за деяким винятком, пов'язаними з дотриманням прав інтелектуальної власності).

Поряд з тим, як вважає Г. Шиллер, існують факти, які дають право стверджувати про формування культурного й інформаційного імперіалізму, адже потік інформації завжди рухається від центру до периферії, на кожному етапі втрачаючи рівень ефективності, надійності та об'єктивності. Залучаючи провідних спеціалістів з різних країн, великі компанії акумулюють найбільш цінні дані, які потім ними перетворюються на товар, складові маніпулювання суспільною думкою, ідеології, технологічні новинки тощо. Але, «щоб забезпечити стійкі ринки збуту й максимальні прибутки, транснаціональні корпорації прагнуть вплинути і, якщо можливо, встановити панування в сфері культури та інформації» [12].

Цілком природним є запитання: яка користь від культурного підкорення та домінування? На наш погляд, відповідь криється у типі сучасної культури – масовому. Так, якщо у тренді культивується індивідуальність, стиль, технологізм, то, наприклад, новий телефон, оновлена операційна система, рестайлінгова версія автомобіля (навіть з непотрібними функціями) приносить виробникам значно більше прибутку, змушуючи кінцевого споживача перманентно бути включеним у виробничо-технологічний цикл. Механізм доволі

простий. Особа купує комп'ютер і реалізовує на ньому всі необхідні задачі. Через деякий час на ринку з'являється «революційно нова» операційна система, випускаються нові версії програмного забезпечення, апаратні засоби пропонують принципово іншу якість і швидкість роботи. Весь цей комплекс, разом з потужною інформаційною підтримкою, рекламою, модою, змушує здійснити, так званий, апгрейд. І так – до безкінечності.

Результатом таких дій стає культурне захоплення суспільства з підкоренням і нівелюванням усього особливого, національного, самобутнього, несистемного. Останні, через деякий час і внаслідок концентрації зусиль найталановитіших робітників корпорацій стають більшості нецікавими, віджиганими, зайвими як у соціально-побутовому, так і в духовному житті.

Утім ми не критикуємо існуюче суспільство. Врешті-решт кожна епоха щось спростовувала, замінюючи його новим, прогресивним, ефективним. Ми вказуємо лише на потенційні ризики такої організації соціальної реальності, ставимо класичне питання: кому це вигідно? Невже сильні світу цього віддадуть на поталу масам авторитет, фінансові можливості, владні важелі, особливим соціальним статусом? Питання риторичні. Всесвітнє панування існує сотні років, але сьогодні розмах володарювання сильних держав і компаній досягає граничних меж. Це пояснюється використанням інноваційних технологій, що дозволяють швидко перерозподіляти центри влади, змінювати джерела експлуатації, залучати сучасні методи організації та контролю. Відсутність повної наукової, політичної, економічної, правової інформації унеможлиблює відрив периферії від глобалізованого світу, поглиблюючи ступінь їх інтеграції. Такий спосіб експлуатації й систему маніпулювання свідомістю Г. Шиллер назвав імперіалізмом, підкреслюючи цим доцільність переосмислення й оновлення соціального вчення марксизму.

Аналогічно до філософії К. Маркса, причину цієї загрози ми вбачаємо у нехтуванні прав людини, з тим лише доповненням, що в умовах інформаційного суспільства відчуження криється в нівелюванні або навіть відкритому запереченні людського, соціокультурного потенціалу мережевих технологій. Зазвичай він не береться до уваги, заміщається захоплюючими оповідями про можливості технологічних рішень та їх вплив на майбутню перебудову соціального і суспільного буття. Питання їх доцільності, мети, направленості, проблемності, впливу на духовність, мораль, право, цінності, стимули навіть не ставиться або сприймається як маргінальне, реакційне, шкідливе явище, що сповільнює прогрес.

Російський дослідник В. Біляєв переконаний у тому, що важлива інформація прихована від широких мас, адже транслюється у соціумі у вигляді комплексних технологій (реклама, стандарти освіти, якості товарів, уніфікація послуг, система швидкого харчування, мода тощо). Техніка стає законодавчим результатом компромісу еліти суспільства і масовою свідомістю [2, с. 122].

Саме тому, розглядаючи теорії інформаційного суспільства, Ф. Уебстер зазначив, що значна

кількість дослідників, зокрема, П. Голдінг, Г. Мердок, С. Хамелінк, С. Івен використовують марксистську методологію, пропонуючи «розумний і систематичний підхід до аналізу сучасного капіталізму й ролі інформації та інформаційних технологій» [9, с. 166]. Ці вчені розглядають інформаційне суспільство як найбільш сприятливе середовище для розвитку наднаціональних компаній. Перетворення інформації (особливо наукової, політичної, економічної) на товар стає аксіомою. Домінує прагматична логіка, логіка дій, мети, цілі, прибутку, експлуатації.

Подібні висновки, безперечно, можуть викликати амбівалентне ставлення. Але спростувати наведені аргументи складно, оскільки наслідки світової гегемонії сильних держав надто відчутні. Фіксує ці суперечності Фр. Уєбстер написав: «Це якась магія розповсюдження інформації, її фантастичної експансії, в результаті якої інформація втрачає семантичну основу. Символи... взагалі перестають що-небудь означати» [9, с. 36].

Способом пом'якшення надмірного тиску інноваційних технологій на суспільство мало стати прищеплення інформаційної культури. Адже, насичення комп'ютерною технікою та засвоєння основ комп'ютерної грамотності ще не гарантує переходу до інформаційного суспільства, яке потребує не стільки кількісних, скільки якісних перетворень у суспільній свідомості. Інформатизація, як пише В.І. Онопрієнко, – це «не одна з багатьох тимчасових соціальних програм, а інфраструктура сучасного суспільства, на якій можливо будувати різні освітні, наукові, соціальні проекти» [6, с. 206]. Відповідно, вона потребує освоєння на ґносеологічному рівні, а не розчинення на рівні буття. Можемо стверджувати, що своєї ролі інформаційна культура не виконала і не змогла залишити людину в лоні класичних цінностей, норм, комунікацій, виконати роль своєрідного буфера між новими технологічними засобами і суспільними цілями.

Немає сумніву в тому, що «персональні комп'ютери та Інтернет впливають на свідомість людини і сучасну культуру» [8, с. 3]. Нез'ясованим залишається механізм цього впливу, особливо за відсутності оцінки його соціокультурного потенціалу. Без вирішення цього завдання феномен «віртуальної людини» з віртуальними цінностями і химерними цілями стає реальністю. Вже нинішнє покоління є свідком того, що «людина із суб'єкта розвитку перетворюється на компонент людино-машинної цивілізації» [3, с. 103]. Цілком імовірно, що в недалекому майбутньому ми зможемо спостерігати народження постлюдини, яка лише частково відповідатиме сучасним уявленням про *homo sapiens*. Аналізуючи можливі наслідки вторгнення новітніх технологій у сферу людської культури, Ф. Фукуяма змушує замислитись над політичним дисонансом, який провокує здатність коригувати інтелектуальні здібності, тривалість життя, тип темпераменту і т.п. [10]. Віртуальна система з вдало розробленим і функціонуючим інтерфейсом може бити своєрідним заміником реальності, особливо тоді, коли управління нею є антропоморфним. Тому не дивно, що все більше людей прагне розширити межі власного буття, спроектвавши, перенісши

значну його частину за межі фізичних і, що найбільш загрозливо, суспільних просторово-часових координат.

Такі трансформації не повинні відбуватися без коригування оцінки людського потенціалу, про який йшлося на початку статті. У той час, коли технології для конкретної людини, а в масі, і для всього суспільства стають самоцінністю, способом проведення вільного часу, відпочинком, утечею від реальності задля розширення віртуальної присутності соціум стає залежним, сприятливим до маніпуляцій, не здатним на самостійне рішення своєї долі. Примітним тут є події, так званої, «арабської весни». Для більшості жителів країн Близького Сходу (які переважно є прикладами традиційних суспільств) мережеві технології стали лише засобом, інструментом, а відтак – їх поява відразу призвела до максимальної консолідації зусиль і зміни соціального простору.

Висновки

Отже, що технічний прорив останніх років стає своєрідним досвідом соціальної реконструкції, яка без глибокої гуманітарної експертизи, на жаль, вже перетворилася на самоціль. Тому, якщо ідея інформаційного суспільства залежить від технологічного детермінізму, її необхідно піддавати критиці. Як стверджує Н. Луман, техніка має бути підкорена соціальним і культурним умовам. У протилежному випадку вона не сприяє гармонійному співіснуванню суспільства і зовнішнього світу, а «примноження знань про природу приводитиме лише до примноження незнання щодо впливу... технічних інтервенцій» [5, с. 133]. Наслідки ігнорування цього моменту досить яскраво описали М. Хоркхаймер та Т.В. Адорно. Вони визнають, що перевага людини полягає саме в знанні, але, перетворюючись на силу, воно «не знає жодних перешкод, ні в поневоленні винаходу, ні в послужливості володарям світу» [11, с. 17].

Окреслені прогнози не є фантастичними чи такими, які необхідно заперечувати, адже рух цивілізації завжди спрямований на зміну природи як навколо себе, так і власної, підкорення її пристроям і технологіям. «Чиста» природа приваблює хіба що митців, художників, поетів, екологів, але абсолютно не цікава технократичному соціуму, який свідомо обрав розвиток і на даному шляху готовий приносити в жертву традиції, звичаї, мораль, право. Очевидно, в таких умовах традиційній людині немає місця; вона видозміниться, відійде в минуле як колись античні герої і середньовічні лицарі. Але, якщо раніше такі перетворення вимагали століть, то нині соціальний час прискорений, соціальний простір мережевий, а тому надто мобільний, щоб стати предметом контролю. Як наслідок, можливості і час для адаптації до нових умов значно звужені, а тому сучасна людина опиняється перед небезпекою ще при житті «морально застаріти».

Список літератури

1. Sen A. Development as freedom. - Oxford University Press, 1999. – 340 p.
2. Беляев В.А. Генеалогия информационных технологий и Интернет / В. Беляев // Влияние Интернета на сознание и структуру знания. – М.: ИФРАН, 2004. – С. 109-130.

3. Ваганов А.Г. Смертоносная память / А. Ваганов // Влияние Интернета на сознание и структуру знания. – М.: ИФРАН, 2004. – С. 94-108.
4. Дайзард У. Наступление информационного века // Новая технократическая волна на Западе / У. Дайзард; под ред. П. Гуревича. – М.: Прогресс. – С. 343-355.
5. Луман Н. Эволюция / Н. Луман: пер. с нем. – М.: Логос, 2005. – 256 с.
6. Онопрієнко В.І. Постнекласична наука і нова парадигма освіти // Totallogy-XXI (п'ятий випуск). Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАНУ. – 2001. – С. 202-212.
7. Рабочая книга по прогнозированию / ред. кол. И.В. Бестужев-Лада. – М.: Мысль, 1982. – 430 с.
8. Розин В.М. Интернет – новая информационная

технология, семиозис, виртуальная среда / В.Розин // Влияние Интернета на сознание и структуру знания. – М.: ИФРАН, 2004. – С. 3-23.

9. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер; пер. с англ. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

10. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма: пер. с англ. – М.: АСТ, 2004. – 349 с.

11. Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика Просвещения / М. Хоркхаймер: пер. с нем. – М.: Медиум, 1997. – 312 с.

12. Шиллер Г. Культурный империализм: источники, содержание и современные модели / Г. Шиллер // <http://psyfactor.org/shiller2.htm>

С.Н. Ягодзинский

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ СЕТЕВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Рассматривается феномен человеческого потенциала как составляющей сетевых технологий.

S. Yagodzinskiy

MAN'S POTENTIAL OF NETWORK TECHNOLOGIES

The phenomenon of man's potential as a component of network technologies is analyzed.